

KULT SVETOG VLADIMIRA DUKLJANSKOG (1016-2016)

Ivan Jovović, Sašo Cvetkovski

The cult of St. Vladimir of Duklja has been a significant guidance in the development of the modern Montenegrin spiritual and state identity. The cross of St. Vladimir is the connection with deepest layers of our collective memory. Due to historical circumstances, in time the cross of St. Vladimir lost its primary importance in the Montenegrin territories, being kept for centuries among the local population in the region of Bar and Ulcinj.

The reaffirmation of the cult of St. Vladimir came after the transfer of his relics from Krajina, first to Durres, and later to the Orthodox Monastery of St. John (Shin Jon) near Elbasan, which was also followed by a remake of his original hagiography. Since the end of the 14th century this saint has been mentioned in the hagiographic scripts under the name Jovan (Ivan) Vladimir.

The Archbishopric of Ohrid is particularly responsible for the survival and dissemination of this cult.

Naziv slovenske države Duklje (u srednjovjekovnim slovenskim dokumentima – Dioklija) pojavljuje se u okviru zasebne vizantijske administrativno-političke jedinice zvane arhontija u X stoljeću, čija oblast se prostirala duž obala crnogorskog dijela Jadrana, preko basena Skadarskog jezera, a njene granice u unutrašnjosti završavale su na limesu rijeka Tare i Lima. Središte državne formacije dukljanskih Slovena, naših predaka, nalazilo se u podnožju planine Rumije, u kojem je izvorište crnogorske duhovnosti, odnosno mjesto nastanka crnogorske srednjovjekovne tradicije.

Najstariji materijalni trag dukljanske državne tradicije predstavlja olovni pečat arhonta Petra, koga Pop Dukljanin naziva Petrislavom, na kojem stoji na grčkom jeziku utisnut natpis: PETAR ARHONT DUKLJE AMNEN. Arhont Petar je bio vizantijski vazal. Pečat potvrđuje ono što je Konstantin Porfirogenet sredinom X vijeka piše u *Spisu o ceremonijama*, a to je činjenica da je do sredine X vijeka dukljanska kneževina bila formirana i jasno razgraničena od susjednih slovenskih kneževina i ostalog vizantijskog područja. Ujedno, pečat arhonta Petra, arhontije Duklje, za kojeg Pop Dukljanin kaže u svom djelu da je otac Svetog Kneza Vladimira, predstavlja bitno svjedočanstvo o hristijanizaciji dijela Dukljana u X stoljeću, a kitorstvo crkve Svete Marije u Krajini upravo se se njemu pripisuje.

Poslije smrti oca, knez Vladimir je naslijedio prijesto i vladao Dukljom sve dok ga nije napao i zarobio makedonski car Samuilo 998. godine. Na Samuilovom putu ka Dalmaciji našao se knez Vladimir, koji je organizovao odbranu svoje zemlje. Tom prilikom je Samuilo razorio grad Duklju, pa se Vladimir sa svojom vojskom morao povući u prijestolnu Krajinu, u utvrđenje na brdu Oblik, odakle je pružao otpor makedonskoj vojsci. Međutim, zbog izdaje bio je primoran na predaju. Inače, borba Dukljana predvođena knezom Vladimirom protiv cara Samuila sačuvana je u plemenskom predanju Drobnjaka.

Padom gradova i utvrđenja u unutrašnjosti kneževine Duklje, Samuilo je nastavio vojni pohod prema zapadu. Dugo je Ulcinj držao u opsadi, ali ga nije uspio osvojiti. Napredujući duž jadranske obale spalio je Kotor i Dubrovnik, završavajući svoju ekspediciju kod Zadra. Vraćajući se iz tog pohoda u svoju prijestolnu Prespu, poveo je sa sobom i dukljanskog kneza Vladimira kao ratnog zarobljenika. U Prespi se razvila ljubav između njega i careve kćerke Kosare, koja je od oca izmolila pristanak da se uda za otmjenog sužnja, lijepog izgleda, skromnog, dobroćudnog i blagorodnog, ispunjenog mudrošću i

znanjem Gospoda. Dakle, dinastičko orođavanje, odnosno poznanstvo Vladimira i Kosare objašnjeno je posredstvom Svetog Duha. Kao carevom zetu vraćena mu je na upravu Duklja i pridodate još neke oblasti u današnjoj Albaniji. Kao „čovjek pravičan i miroljubiv i pun vrlina“ (Skilica) uživao je veliki ugled u svom narodu. Sa svojom ženom Kosarom živio je u „besporočnom braku“, te nije imao nasljednika. Međutim, od novog cara Vladislava, Kosarinog rođaka, koji je, izgleda, bio bogumil, te mu je smetala Vladimirova bogougodnost i popularnost, bio je na prevaru domamljen u Prespu, gdje je pogubljen i sahranjen u tamošnjoj crkvi. Dogodilo se to 22. maja 1016. godine. Sudbinski dan u povijesti Duklje predstavlja tragični kraj zemaljskog života dukljanskog kneza Vladimira. Taj žrtveni događaj označio je ujedno i početak njegovog svetiteljskog kulta.

Pečat arhonta Petra

Burna istorija ovog prostora je svakako jedan od uzroka što je veoma malo sačuvano materijalnih tragova iz perioda vladavine kneza Vladimira, kao i cijele dinastije Vojislavljevića. Ipak, zahvaljujući ritualu koji se održava na planini Rumiji u čast Svetog Kneza Vladimira, gdje se iznosi najstarija crnogorska

relikvija – Krst Svetog Vladimira, sačuvana je memorija o najdubljim slojevima dukljanske duhovne i državne tradicije. Zato život Svetog Kneza Vladimira danas predstavlja značajnu smjernicu u razvoju crnogorskog duhovnog i državnog identiteta, pri čemu njegov kult ima ekumensko, pa samim tim i internacionalno značenje.

U slavu Svetog Vladimira održava se stoljećima procesija ili litija na Trojičindan ili Duhove kada se krst u ranim jutarnjim časovima iznosi na najviši vrh Rumije, i tom prilikom se blagosiljaju sve četiri strane Kneževine Svetog Vladimira. Po narodnom vjerovanju na ovom mjestu biće sagrađena nova crkva kada bude dovoljno sakupljeno kamenja. Tom prilikom mnogi pobožni poklonici (sve tri konfesije) za krstom nose po jedan poveći kamen i ostavljaju ga na već formiranoj gomili kamena na vrhu Rumije, kada započinje pravoslavno bogoslužje.

Krst sa kojim je po legendi pogubljen Knez Vladimir je drveni, spolja okovan tankom metalnom pozlatom koja je vjerovatno naknadno urađena. Na četiri kraja krsta urađeni su portreti četvorice evanđelista. Na debljem dijelu okolo su utisnuta latinska slova: FOIO FOIO. Po ocjeni stručne javnosti ovaj sakralni predmet se samo uslovno može nazvati krstom Svetog Vladimira, s obzirom da je u pitanju krst sa gotičkim arhaičnim ikonografskim programom, koji se datira u prvu polovinu XVI stoljeća.

Krst Svetog Vladimira je vlasništvo porodice Andrović iz sela Mikulići, a značajnu ulogu za opstanak ovog kulta tokom minulih vijekova pripada muslimanskom stanovništvu Mrkojevića.

Slom makedonskog carstva i ponovno uspostavljanje vizantijske vlasti u Duklji bilo je suprotno težnjama koje su išle ka ostvarenju nezavisnosti Duklje, jer su Dukljani, poput ostalih Južnih Slovena, htjeli da se oslobode vazalnog odnosa. U tom pravcu, Vladimirovim nasljednicima će ići na ruku zaoštavanje crkveno-političkih odnosa između Carigrada i Rima, što će u

budućim događajima biti od presudnog značaja na državnu i duhovnu orijentaciju Duklje, s obzirom da će zbog direktne konfrontacije sa vizantijskim dvorom, knez Vojislav silom inercije biti okrenut ka Rimu. To će tektonski poremetiti odnose, jer će Duklja od sredine XI stoljeća postati najača slovenska država na ovom dijelu Balkana i Mediterana.

Manastir Prečista Krajinska

Najnovije izčitanje najdubljih slojeva crnogorske istorije pokazuje da je utemeljivač kraljevske kuće Vojislavljevića Dobroslav (Vojislav) rođen za vladavine Kneza Vladimira, a ne kako se to dosad smatralo, neposredno poslije pogibije njegovog oca Kneza Dragomira – dakle 1018. godine. Sama činjenica da je Vojislav rastao u okruženju svog strica Kneza Vladimira i bio kao mladić sudionik burnih dešavanja zasigurno je uticala na oblikovanje ne samo njegove ličnosti, već vojno-političke strategije, za čije vladavine će Duklja *de facto* nezavisna država.

(Poslije vojnog poraza vizantijske vojske na Tuđemilu 1042. godine, Dobroslav će dobiti ime Vojislav). Vojislav je znao da u ostvarenju državnih ciljeva mora ići putevima svog prethodnika, Kneza Vladimira, tj. učvrstiti dukljansko-makedonske odnose preko obnavljanja rodbinskih veza. Tako je Vojislav oženio rođaku cara Samuila kojoj je rođeno ime bilo Neda, da bi nakon udaje za Vojislava primila latinsko ime Domenika. Zato ne treba veliko objašnjenje zašto su Makedonci proglasili kralja Bodina za cara 1072. godine.

Iako se u narodnoj memoriji, kao i u pojedinim hagiografskim spisima sveti knez Vladimir naziva kraljem, pa čak i carem, isto-rijska nauka je na stanovištu da je prvi vladar iz dinastije Vojislavljevića sa titulom kralja Mihailo Vojislavljević. Ovog vladara tim visokim naslovom intituliše papa Grgur VII, kada mu 1078. godine, dodjeljuje kraljevske insignije, što je u tom vremenu podrazumijevalo i međunarodno priznanje države. Osnivanje crkvene metropole u Duklji je riješeno nešto kasnije zbog sporenja Bara i Dubrovnika, pa je papa Klement III 1089. godine na zahtjev kralja Bodina ustanovio Dukljansko-barsku nadbiskupiju i metropoliju. U papskoj buli iz 1089. godine Bodin se naziva „veleslavnim kraljem Slovena“, a dukljanskom-barskom nadbiskupu Petru i njegovim nasljednicima na katedri Dukljanske crkve data je u nadležnost barska, kotorska, ulcinjska, svačka, skadarska, drivatska, pulatska, srpska, bosanska i travunijska crkva, kao i uprava nad svim manastirima Dalmatinaca, Grka i Slovena u dukljanskoj crkvenoj provinciji. Dakle, Dukljansko kraljevstvo do kraja XI vijeka dobija sve attribute klasične feudalne državne formacije, zastavu – plašt – krunu. Od dobijanja kraljevskih insignija, Duklja je bila konstitucionalna monarhija, jer je vladar sa narodom dijelio prerogative samostalnosti, pa genezu institucije Zbora nalazimo u dukljansko-zetskom periodu crnogorske istorije. Do kraja XII vijeka dukljanskom državom, nezavisno ili poluzavisno, vladalo pet

kneževa i osam kraljeva prve crnogorske dinastije Vojislavljevića. U genealogiji dinastije Vojislavljevića, Vladimir je uz Mihaila najprisutnije ime među muškim članovima ove vladarske kuće. Geneološko stablo Vojislavljevića bilježi tri Vladimira, od kojih jedan ima titulu kralja, a druga dva kneza.

Krst Svetog Vladimira kod porodice Andrović

Teritorijalno proširenje dukljanske kneževine na susjedne oblasti zbililo se za vladavine kneza Vladimira i predstavljalo je osnov njihove integracije u Dukljasnko kraljevstvo, što se nešto kasnije reflektovalo na uspostavljanje široke crkvene jurisdikcije Dukljansko-barske nadbiskupije i metropolije. Ova duhovna institucija u Dukljanskom kraljevstvu bila je integrativni faktor koji je u kritičnim momentima ustajao u odbranu ne samo svoje jurisdikcije, već i dukljanske države, kada joj je prijetila opasnost od unutrašnjih i spoljnih činioca. Dukljanski kraljevi bili su zaštinici Dukljansko-barske nadbiskupije, pa su poput drugih srednjovjekovnih vladara poklanjali imanja i davali druge privilegije crkvi. Ovo ne ukazuje samo na jaku ekonomsku osnovu

Katoličke crkve, već i na zavidan stepen pismenosti u Duklji, jer su, u tom periodu, osim dvorske kancelarije, postojali i brojni crkveni skriptorijumi u kojima se obavljala intenzivna prepiska. Dvorski skriptorijumi imali su zadatak da pišu akta i povelje, koje su svojim insignijama ovjeravali vladari ili članovi vladarske porodice, dok su crkveni bili vezani za samostane i katedralne crkve.

Usljed čestih unutar dinastičkih sukoba, ponovnog prisustva Vizantije na ovom prostoru, ali i jačanja i ekspanzije prve srpske države – Raške, Dukljansko kraljevstvo polako je salazilo sa istorijske pozornice krajem XII vijeka, pa samim tim i blijedilo je sjećanje na Svetog Kneza Vladimira, čiji kult je na crnogorskom prostoru vremenom dobio lokalne karakteristike.

O kultu kneza Vladimira, poslije njegova tamnovanja, ženidbe s carevom kćerkom i ubistva na prijevaru, daleko od rodno-ga kraja, može se reći da je nastao, ako ne odmah poslije smrti, a ono bar odmah poslije prijenosa njegovih moštiju u Krajinu, u čemu je svakako imala velikoga udjela legenda o *drvenome krstu* koji je Vladimir tražio od Vladislava kao garanciju sigurnosti, budući da ni Gospod nije „stradao i bio raspet na zlatnom ili srebrnom već na drvenom krstu“. I tačno navođenje datuma 22. maja, to jest dana u godini kad je pogubljen i kad se vrši pomen (Trojčindan) osnažuje tezu da je kult obavljan uvijek u isto vrijeme, kao što je i običaj. Po pogubljenju, Vladimirovo tijelo je kratkotrajno počivalo u Prespi, da bi ga Kosara ubrzo prenijela u crkvu Svete Marije u Krajini, gdje se zamonašila i osnovala manastir. Vladimirovo tijelo je prenijeto u Duklju uz najsvečanije počasti koje crkva priređuje pjevanjem himni i pohvala, što je dokaz da je knez Vladimir relativno brzo proglašen za svetu ličnost.

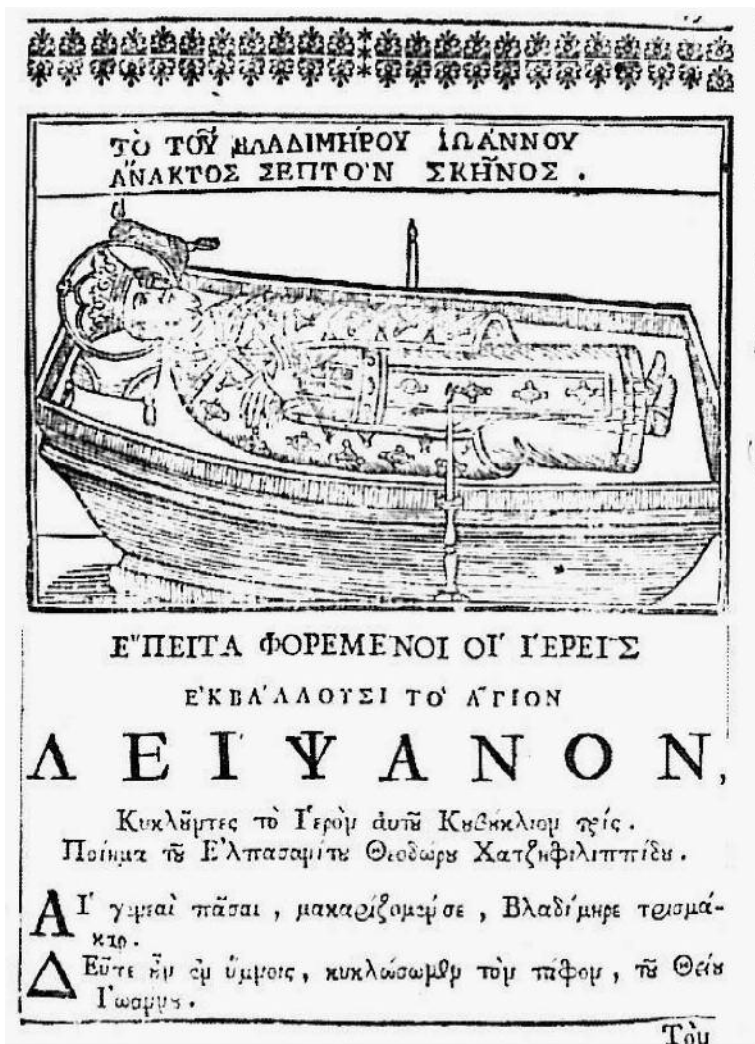
U djelu Popa Dukljanina data latinska verzija Žitija sv. Vladimira, koja se nalazila u crkvi Svete Marije u Krajini, a

nastala je na osnovu starijeg predloška na slovenskom jeziku. Po ocjeni dijela naučne javnosti, *Žitije Svetog Vladimira* valjalo bi tražiti u periodu između 1075. i 1089. godine. Ono je imalo da posluži kao temelj nove dinastije, nakon što je dukljanskim vladarima priznata kraljevska titula i utemeljena nadbiskupska

Stematografija, autora Hristifora Žefarovića, 1741.

katedra u Baru. Ustanovljenjem kulta svetog vladara, začetnika dinastije, pribavljena je sva potrebna atribucija koja je u srednjem vijeku bila neophodna za stvaranje državnog legitimiteta.

Minijatura, Uspenje Sv. Jovana Vladimira, Akolutija
Venecija, 1744.

Po kazivanju Dukljanina, knez Vladimir je pokazao svetačke moći još za života – na njegovu molbu Bog je uništio zmije od kojih mu je vojska postradala, a njegov svetački oreol je naročito bio izražen neposredno poslije njegove smrti. „Tijelo njegovo leži čitavo i miriše kao da je sahranjeno s mnogo mirisnijeh pomasti, a u ruci drži oni krst, što ga je bio primio od cara. U istoj crkvi skuplja se svake godine na njegov praznik mnoštvo naroda, a po njegovijem zaslugama i posredovanjem čine se onđe sve do današnjeg dana mnoge milosti onijema koji se mole čista srca.

U to pak vrijeme, kad se tijelo blaženog Vladimira prenosilo iz Prespe u Krajinu, car Vladislav skupi vojsku i dođe da zapošedne zemlju blaženog Vladimira i grad Drač, kako mu je bio obećao car Vasilije zbog ubistva, koje je bio izvršio. Dok je tako pred Dračom jednog dana večerao i gostio se, pojavi mu se iznenada naoružan vojnik u liku svetoga Vladimira. Prestrašen počevikati iz svega glasa: 'Potrčite, vojnici moji, potrčite i branite me, jer me Vladimir hoće ubiti'. I to rekavši ustade sa svoga sedišta da bježi. No odmah ga anđeo udari, i on se stropošta na zemlju i tijelom i dušom umre. Tada kneževi i njegovi vojnici i vas narod, poraženi od velikog straha i bojazni, pošto raspale vatru po logoru, pobjegoše svi iste noći u svoje krajeve. I tako se zbi da najodvratniji ubica, koji bijaše za ručkom sedeći naredio da se Vladimiru odrubi glava i učinio ga mučenikom, sam bi za vrijeme večere ubijen, da postane anđeo sotone.

Ko želi znati kolike je i kakve moći i čudesa udostojao se Gospod učiniti po blaženom Vladimiru, služi svojem, neka pročita knjigu o njegovijem djelima, đe su njegova djela redom opisana, pa će saznati, da je ovi sveti čovjek bio zaista jedan duh sa Gospodom i Bog bijaše s njime, kojem čast itd. “

Mošti Svetog Vladimira počivale su u crkvi Svete Marije u Krajini sve do 1215. godine kada ih je zaplijenio i odnio u Drač despot Epira Mihailo I Anđeo Duka. Od tog vremena pa do

uspostavljanja Zetske pravoslavne mitropolije u obnovljenom manastiru Prečiste Krajinske krajem XIV vijeka nemamo pisanih izvora, što ne znači da je kult Svetog Kneza Vladimira nestao iz crkvenih knjiga i narodne memorije. Naprotiv, sjećanje na dukljanskog kneza opstalo je u narodnom sjećanju o čemu svjedoče dokumenti iz 1406. i 1426. godine, u kojima se spominje lokalitet Sveti Vladimir, na području današnje ulcinjske opštine, odnosno nekadašnje župe Oblik. Na istoj lokaciji, izvještaji barskih nadbiskupa iz XVII i XVIII vijeka bilježe postojanje katoličke crkve Svetog Kralja Vladimira. Do prve polovine XIX vijeka, mjesno stanovništvo je na utorak poslije Duhova, organizovalo narodnu procesiju ka vrhu brda Vladimir, gdje se, po njihovom vjerovanju, nalazila kraljeva crkva.

Tek sa razvojem kulturno-prosvjetnog života u Knjaževini Crnoj Gori, kult Svetog Kneza Vladimira nadilazi lokalne okvire i vraća se u kolektivno pamćenje crnogorskog naroda. Grupa uglednih ličnosti sa Cetinja 1914. godine osniva *Društvo Svetog Vladimira*, čiji je zadatak bio da pomaže i školuje djecu ratnih invalida i u ratu poginulih Crnogoraca. Ovo prosvjetno-humanitarno društvo, pod istim nazivom, 1927. godine obnovilo je svoj rad i u Kraljevini SHS.

Nakon kanonizacije sa slovenskim imenom, dukljanskom knezu Vladimiru, kako ga prepoznaju istorijski izvori u XI i XII vijeku, naknadno je pridodato biblijsko ime Jovan/Ivan, sa kojim se inače susriječemo u hagiografskim spisima. Obzirom da je dukljanskom knezu odrubljena glava pred vratima pre-spanske crkve, tragično pogubljenje je bilo povod crkvenim ocima da njegovu mučeničku smrt usporede sa životom Jovana/Ivana Krstitelja.

Prijenos moštiju Svetog Kneza Vladimira iz Krajine u Drač desio najvjerovatnije 1215. godine. Istorijski izvori bilježe da se Sveti Vladimir od sredine XIV vijeka slavio kao zaštitnik grada

Drača. Novi prijenos Vladimirovih moštiju iz Drača u obnovljeni pravoslavni manastir Svetog Jovana/Šin Đon kod Elbasana preduzet je na inicijativu albanskog velikaša Karla Topije. Nema sumnje da je Karlo Topija prva saznanja o kultu Svetog Vladimira dobio u Draču, čiji je gospodar bio sa neznatnim prekidima od 1368. do 1387. godine. Karlo Topija, iako katolik, imao je obzira prema pravoslavnom življu koji je predstavljao veliku većinu u unutrašnjem, kontinentalnom dijelu srednje i južne Albanije. Takođe, obnovljeni manastir je bio smješten na prostorima koji su bili duhovno i crkveno potčinjeni Ohridskoj arhiepiskopiji.

Manastir Sveti Jovan Vladimir, Elbasan

Po želji Karla Topije, patron manastirskom kompleksu postaje Sveti Jovan Vladimir, o čemu svjedoče natpisi na tom zdanju – na grčkom, staroslovenskom i latinskom jeziku; slično vjekovnoj trokonfesionalnoj litiji na Rumiji, svake godine 22. maja ćivot Svetog (Jovana) Vladimira iznosi se pred manastirsku

crkvu, gdje na poklonjenje dolaze hodočanici ne samo iz Elbasana, nego iz mnogih balkanskih sredina – pravoslavni, katolici i muslimani.

Sva tri natpisa su gotovo identične sadržine, s tim što je grčki natpis najveći i u prevodu znači: *Ovu je crkvu do temelja razorio zemljotres u vrijeme, kada je je vladao cijelom albanskom zemljom uzvišeni Karlo Topija, krvni rođak kralja Francuske. Ponukan svojom vjerom i svojim žarkim srcem on je ovaj hram Sv. Ivana Vladimira čudotvorca ponovo sazidao i uspostavio ga od temelja do kraja. Od rođenja Kristova do gradnje ovog hrama ima 1380 godina; od stvorenja svijeta do gradnje ovog hrama ima 6890 godina, 22. godine njegovog vladanja; indikcija sunčanog kruga 10, mjesečnih krugova 14, sati 14 ovaj je građen, znatne visine, baš kao što je zapisano.*

Od vremena obnove hrama Svetog Jovana Vladimira kod Elbasana dolazi do preoblikovanja izvornog kulta svetog kneza Vladimira, s obzirom da su njegova prikazanja na brojnim ikonama i freskama u Albaniji, Makedoniji, Bugarskoj i dr. proizašla iz grčkog životopisa našeg Svetitelja.

Hagiografski podaci o Svetom Vladimiru kod Popa Dukljanina (latinska verzija) u velikoj vjeri se razlikuje od onih datih u grčkom žitiju našeg Svetitelja, koje je publikovao drački arhiepiskop Kozma 1690. godine. Kozmina verzija životopisa Jovana Vladimira nastala je na osnovu usmenih predanja naroda iz okoline Elbasana, što navodi na zaključak da žitije izvorno bilo napisano na staroslovenskom jeziku. Ne poznajući sadržinu starog žitija i izvorne podatke iz Vladimirovog životopisa, za koje se kaže da su nekad bili opisani u velikoj knjizi koja se vremenom izgubila, arhiepiskop Kozma se okreće lokalnim predanjima i legendama koje ne mogu proći istorijsku verifikaciju. Zato u grčkoj verziji životopisa postoji previše nevjerovatnih događaja, u koje arhiepiskop Kozma upliće određene ličnosti iz srednjovjekovne istorije Balkana. Kasnija izdanja

spomenute *Akolutije Jovana Vladimira* pojaviti će se pod pokroviteljstvom Ohridske arhiepiskopije, što će biti od značaja za očuvanje i dalje širenje ovog kulta.

Životopis Sv. Jovana Vladimira
Manastir Ardenica, Albanija, 1739.

Postoje saznanja o poštovanju Jovana Vladimira u Rusiji početkom XVIII vijeka, o čemu svjedoči jedna izgubljena crkvena knjiga „Služba i žitije cara Jovana Vladimira Bugarskog i Ilirskog“. Sa zapadne strane, preko istorijsko-književnih štiva znamenitih katoličkih sveštenika (Vitezović, Kačić-Miošić i dr.) kult svetog Vladimira tokom XVIII stoljeća dolazi na prostore današnje Hrvatske.

Sve gore spomenuto govori o popularnosti ovog sveca među slovenskim narodima.

Na osnovu grčke verzije životopisa, balkanski narodi su vremenom Svetom Knezu Vladimiru Dukljanskom dali novo ime. Širenje crkvenog kulta uslovalo je da njegovo autentično ime Vladimir sadrži apendiks kod pojedinih naroda. Tako je naziv ovog sveca kod Makedonaca i Srba *Jovan Vladimir*, Hrvata i Bugara *Ivan Vladimir*, a Albanaca *Djon Vladimiri*.

Mučenička smrt pravednog i pobožnog dukljanskog vladara svetog kneza Vladimira koji strada sa vjerom u Hrista i storija o njegovom časnom i spasonosnom krstu privlačili su pažnju vjernika srednjega vijeka, sa žitijem iskrenim i punim hrišćanskih vrlina. Istorija o milenijumskom trajanju kulta ovog Svetitelja svjedoči da on vremenom, a pogotovo u kasnom srednjem vijeku postaje jedan od najpoštovanijih i najrasprostranjenijih na prostorima Balkana, slavljen od Ostrosa, Elbasana, Ohrida i Moskopolja, do Muzakije i Drača na zapadu, Budima i Beča na sjeveru, Tesalije na jugu, Svete Gore i Rodopa na istoku.

Bogato književno nasljeđe nastalo u manastirskim skriptorijima i crkvenim središtima srednjovjekovnog Balkana čuva jedan veoma važan rukopis, koji je značajan za poznavanje kulta Svetog Vladimira u XIV vijeku. Rukopis knjige *Apostola* iz zbirke Stevana Verovića, pisane na crkvenoslovenskom jeziku, čuva jedan zanimljivi zapis koji se odnosi na Sv. Jovana Vladimira, na osnovu čega se može zaključiti da je kult ovog svetitelja već bio poznat i u ostalim slovenskim sredinama.

Prijenos moštiju u obnovljeni hram kod Elbasana, koji od završetka gradnje 1383. godine dobija posvetu Svetog Jovana Vladimira, predstavlja krucijalni momenat u oživljavanju Vladimirovog kulta. Taj čin prijena nekoliko stoljeća kasnije, 1739. godine, zograf Konstantin Spataraku oslikava. To je poznata ikona Svetog Jovana Vladimira, kao i portret Karla Topije, vladara sa krunom i žezlom u ruci, kako stoji i pokazuje ka svojoj zadužbini, crkvi Sv. Jovana Vladimira. Time zograf Konstantin odaje dužno priznanje ovom ktitoru koji nesumnjivo ima i najveće zasluge za opstanak i produžetak kulta Svetog Vladimira, posvećujući upravo njemu obnovljenu crkvu, koja zatim postaje novo središte gdje se slavi, njeguje, i u kasnijim stoljećima, pod okriljem i patronatstvom Ohridske arhiepiskopije, njegov kult uzdiže i širi cijelim Balkanom.

Veoma brzo, samo nekoliko godina nakon izgradnje manastira Sv. Jovana Vladimira, Osmanlije pobjedom nad hrišćanskim gospodarima Albanije i Zete, u boju na Saurskom polju, nadomak Berata, zauzimaju oblast srednje Albanije, tokovima rijeka Škumbije i Kuše, oblast u kojoj se nalazi manastir Sv. Jovana Vladimira. Karlo Topija, koristeći pogibiju Balše II, ponovo zauzima Drač u kojem i umire 1387. godine, a svega nekoliko godina kasnije, 1392, njegov sin Đorđe Topija predaje grad Mlečanima.

Kako je opstajao manastir u novim okolnostima, a samim tim i kult ovog svetitelja, teško je pretpostaviti usljed nedovoljnog poznavanja života i istorije manastira u tim prelomnim vremenima kasnog XIV, XV i XVI vijeka. Treba pretpostaviti da je pozitivni uticaj svakako imalo i osnivanje novog naselja Neokastra, odnosno Elbasana, sredinom XV vijeka (1466). Ubrzo nakon osnivanja, Elbasan postaje značajan administrativni centar, ekonomski moćan, sa razvijenim zanatstvom i razgranatom trgovinom, što će dovesti do brzog razvoja i priliva hrišćanskog i muslimanskog stanovništva. Vremenom, što se

vidi iz kasnije istorije manastira Sv. Jovana Vladimira, posebno tokom XVII stoljeća, ugledni i bogati hrišćani – Vlasi, Albanci i Grci iz Elbasana preuzimaju brigu o manastiru i postaju njegovi glavni donatori i priložnici.

Upravo u periodu druge polovine XVI vijeka nailazimo na značajne podatke o slavljenju praznika i kulta Svetog Jovana Vladimira. U jednom mineju koji se sada čuva u Nacionalnoj biblioteci u Atini (No. 595) za mjesec maj (22. maj) iz 1570, zapisano je: „Ovog dana poje se služba Svetog Jovana Vladimira.“

Ovo je važno saznanje koje govori o kontinuitetu poštovanja kulta i u ovim teškim vremenima Osmanlijske uprave kada su se mnoga hrišćanska svetišta ugasila, a sa njima i tradicija poštovanja i slavljenja nekih hrišćanskih svetitelja. Srećom, to se nije dogodilo sa kultom Svetog Jovana Vladimira, naprotiv, naredno stoljeće postaje period u kojem njegov kult dobija na značenju i vidno jača.

Prelomni trenutak za istoriju manastira Sv. Jovana Vladimira, za oživljavanje njegovog kulta, nastaje krajem XVII vijeka, kada 1690. godine Jovan Papa iz Elbasana u Veneciji štampa *Akolutiju Svetog Jovana Vladimira*. Ovaj događaj možemo uzeti kao početak uspona i jačanja kulta ovog svetitelja, koji će obilježiti cijeli XVIII i XIX vijek. Pored dugog i kratkog Prološkog žitija, u *Akolutiji* je štampana i služba svetitelju, a na naslovnoj strani i minijatura sa predstavom samog svetitelja, koja će zatim postati apsolutni prototip za desetine njegovih portreta nastalih tokom XVIII i XIX vijeka.

U vrijeme arhiepiskopa Joasafa (1719–1743) dolazi do objavljivanja poznate Moskopoljske *Akolutije* u kojoj su štampana žitija i službe slovenskih svetitelja koje slavi Ohridska arhiepiskopija. U okviru *Akolutije*, pored žitija slovenskih učitelja Ćirila i Metodija, njihovih učenika Klimenta i Nauma, ostalih Sedmočislenika, zatim Tiveriopoljskih mučenika, Svetog

Erazma, novomučenika Nikodima Elbasanskog (beratskog), ponovo se štampa i *Žitije Svetog Jovana Vladimira* na osnovu teksta venecijanskog izdanja iz 1690. godine.

Manastir Vatopede, Paraklis Sv. Nikola, Sveta Gora, 1780.

Iseljenici iz Moskopolja i susjednih mjesta, koji se naseljavaju u podunavskim krajevima Austrijske monarhije, koriste ovu *Akolutiju* noseći je sa sobom, i samim tim doprinose prodiru Vladimirovog kulta na sjever, sve do Budima.

U ovom kontekstu važno je obratiti pažnju na još jednu knjigu, sa sačuvanim djelovima *Žitija Svetog Jovana Vladimira*, iz

Nacionalne biblioteke u Moskvi. U stvari, radi se o samo nekoliko sačuvanih listova iz zbirke Viktora Grigorovića, No.167 (820), s kraja XVII ili XVIII vijeka.

Nakon štampanja žitija i službe Sv. Jovana Vladimira u Moskopoljskoj *Akolutiji*, koja je imala veliki uticaj na savremenike i kasnije generacije, u Veneciji se 1774. godine štampa ponovno izdanje *Akolutije Jovana Vladimira*, tzv. drugo venecijansko izdanje, koje je, u stvari, preštampani tekst izdanja iz 1690. godine, u redakciji Jovana Pape. Sve ovo je navedeno u predgovoru ovog izdanja, sa dopunom da ga je priredio Glikli. I ono sadrži minijaturu sa predstavom Svetog Jovana Vladimira, ali sada izvedenu po ikonografskom predlošku iz *Stematografije* Hristifora Žefarovića iz 1741. godine.

Četvrto izdanje *Akolutije Jovana Vladimira* izašlo je u Veneciji 1858, po predlošcima Glikijevo izdanja iz 1774, a u tipografiji crkve Sv. Đorđa, kako stoji u njegovom predgovoru. Minijaturu sa predstavom Jovana Vladimira u tehnici litografije priredila su, tj. urezala dvojica poznatih venecijanskih gravera – Varoci i Karadini.

U međuvremenu, žitije i služba iz *Akolutije* biće 1802. godine prevedeni na crkvenoslovenski jezik zahvaljujući monasima manastira Hilandar – prepodobnom jeromonahu Luki i Parteniju. Ispravke i korekture rađene su u crkvi Sv. Spiridona u Trstu, a troškove štampanja preuzeo je ugledni građanin Trsta Hadži Teodor Mekša.

Sve ovo doprinijelo je da se kult i poštovanje Svetog Jovana Vladimira prošire čitavim Balkanom, i da se on u periodu kasnog srednjeg vijeka uzdigne u red najpoštovanijih svetitelja. Nema drugih primjera da se nekom svetitelju u periodu od dva vijeka četiri puta štampa *Akolutija*, a njegove predstave slikaju jedinstvenom i zanimljivom ikonografijom i tematikom.

Veličina kulta Svetog Vladimira imala je odraza i u likovnoj umjetnosti Balkana kasnog srednjeg vijeka, što se sagledava u

brojnim sačuvanim njegovim predstavama na freskama, ikonama i grafičkim bakrorezima. Kako se širio kult Jovana Vladimira, tako su probijali-prodirali i njegovi portreti, skoro devedeset na broju, koje smo identifikovali i otkrili od Tesalija i Me-teora do Svete Gore Atonske, i sjeverno sve do Budima i Beča.

Crkva Sv. Đorđa, Manastir Rajčica blizu Debra
Makedonija, 1848-1852

Svakako najveći broj i najveća cjelina sačuvala se u predjelima njegovog izvornog kulta, kojeg je njegovala i širila Ohridska arhiepiskopija, predjeli oko Elbasana, srednje Albanije, Muzakije, Ohrida i jugozapadne Makedonije, Svete Gore, Epira i Tesalije. Većina od njih nastali su u okviru slikarskih družinajfi najvećih i najznačajnijih zografa toga vremena, u radionici braće Konstantina i Atanasa iz Korče, Trpe Zografa, braće Cetiri iz Grabova, velikog majstora bakroreza i tipografije Hristifora Žefarovića, Dice Zografa i Avrama Dicova. Ovi zografi slikaju portrete Svetog Jovana Vladimira kao zasebnu predstavu sa svim ikonografskim osobenostima i atributima vladara u raskošnoj vladarskoj odjeći, sa krunom i žezlom u rukama, ali i u složenijim tematskim i ikonografskim cjelinama uobličeni po tekstu njegovog žitija, pored Slovenskih prvoučitelja Ćirila i Metodija i njihovih učenika, prije svega svetog Nauma Ohridskog, kako i opširnim, narativnim hagiografskim ciklusima, gdje u više od desetine scena oni slikaju životopis ovog pravednog i pobožnog vladara. Sve ovo doprinosi da se kult i slikani portreti Svetog Jovana Vladimira izdvoje u jednu od najzanimljivijih, i svakako najosobnijih odlika kulturne istorije i umjetnosti Balkana XVII–XX vijeka.